

راگه یاندننامه ی گشتیی ۲۰۲۱
خۆراگری و میوانپهروه ری سیاسی
پروژه ی پراکسیس - یادگه - نر شیفه کان

نهم راگه یاندننامه گشتیی، به زانیاری کۆکراوه، به ئاماده کاری و تیرامانه کانه وه (له نیوان سالانی ۱۹۶۸ و ۲۰۲۱)، رووی له دوورخراوه پرولیتارمکانی^۱ دژه تاراوگهی^۲ ناو جیهانی بوون دایه.

راگه یاندننامه که، دووماهی پروژیه کی گواستنه وه ی پراکسیس - یاده وه ری - نر شیفه کانه که له سوپسرا (ژنیف و لوزان) هه لکه وه تووه. پروژه که له بنکه یه کی گرنگی دراوه کان، کۆمه لیک تیرامان و پینج پینشیار پیک هاتوه. نهم راگه یاندننامه کورته ته وه سه ره مکیه کانی کۆی کاره کان له خۆوه ده گری.

زانیاریه کۆکراوه کان له شوین، چالاک، نهموون و پروداوگه لی جیا جیا وه سه ره چاوه ده گرن^۳. گرووی ژنیف، توندوتیژی و مافی په ناخواز له نه وروپا (GGE)، قه لای نه وروپا؟ (نیکولا بووش)، دانیشتنه نه وروپیه کان ده رباره ی مافی په ناخواز (لوزان، برووکسین، رۆما، ژنیف)، دادگه ی مافه کانی په ناخواز (به رلین)، خهباتی لیکۆلینه وه ی فهلسه فی و شارۆمهندی (ژنیف، لوزان، کۆلومبیا، یه کتیی نه وروپا)، پروگرامی دژه تاراوگه ی په ناخوازی (۲۰۱۰ - ۲۰۱۹) کۆلیژی نیونه ته وه یی فهلسه فه (CIPh)، کۆمه لیک چاوپیکه وتن، چالاک و سمینار له سوپسرا و ولاتانی تر (شیلی، تورکیا، برازیل، ئیتالیا) (به روانه بنکه ی دراوه کان).

خۆراگری دابره ان له نیو پراکسیسه بویره کان، (دووباره) دۆزینه وه ی ده وله مه ندیه کانی نه وروپایه کی دیکه^۴ بو که به رووی دنیا دا کراوه یه به لام نادیار و تاوانبار کراوه. سه ره پرای ئه مه ش خۆراگریه که به راستی هه یه. خۆراگریه که (زۆربه ی؟) هه ره زۆری جار هه کان هه ول و کۆششی ژنانه و هه نگاو به هه نگاو پیک دئ. نهمرۆکه، پشکیی خۆراگریی شیوا ی نه وه یه به ته وا ی دانی پیدایه بنری.

^۱ بۆ پیناسه ی نهم چه مکه به روانه وتاری: Caloz-Tschopp M.Cl., *La liberté politique de se mouvoir. Des exil et création : philosophie de la fuite*, Paris, Kimé, 2021, partie II, p 393-181. نهم وتاره له سه ره مالیه مکه هه یه و نیمه سیاسی و هه شانخانه ی کیمی ده مین که نیزی بلاوکردنه وه ی سه ره هلی پی داین.

^۲ دژه تاراوگه چه مکیک بو که له میانه ی کارمکاندا دۆزرایه وه. دژه تاراوگه یان خهبات له دژی تاراوگه ده گری له ده فه کۆکراوه مکاندا بچوینرته وه.

^۳ پروژه که به بواریکه وه، به کۆمه لیک نهموونی سنووردار که ژماره یه کی زۆر خهباتی میژووی و هاوچه ره له سوپسرا، نه وروپا و هه سه ره که له خۆوه ناگرن، سنوورداره.

^۴ ده رباره ی رابردووی داگیرکاری نه وروپا و لیکه وته کانی هه وه ها به روانه دوو دیمانه که سێلین لووساتو ئاماده ی کردوون، (۱) Mbembe Achille, « Sans les saignées esclavagistes, le rapport de force entre l'Afrique et l'Europe aurait été différent » (۲) Michel Aurelia, « Pour le maître la disponibilité des esclaves est une invitation permanente à la transgression », L'OBS, 14 avril 2021.

نیمه دهوانین پهی بهوه ببهین که میوانداری به هوئ سیاسی بوونیپهوه، بووهته خاوهنی قورسایپهکی گشتی و رادیکال. له سدهی بیستویهکدا، بهجپهینانی میوانداری سیاسی یانی خواستن، پاراستن، بونیادنن(هوه)ی جیاوازی و چپپهتی پهپوهندیپهکانی نیوان مرؤفهکان و سروشت.

میوانداری سیاسی هر شهگهلی نوی له بهرهمه و به لوژیکهکانی جیاوازی رهگهزایهتی، جهنگ و بیابانی⁵ ناو ژبانی روژانه خنکاوه. بوی ههپه ون بپی. راستاندن، پاراستن و بهرفراوانکردنی ههولپکی تراژیدیپه لهسر ههسارهپهک که کومهلپک ئاستهنگی مانهوهی له پشه.

دوو گریمانهی سههکی که له زانیاریپهکاندا شیپ کرانتهوه، لیرهدا به بیر دههینرینهوه:

(۱) له نیوان میژوو و نیستا، له نیوان دهستوری بانگکردنی زیندانی بو دادگه که له لایهن دایکانی مهیدانی مایو له نارژانتین له گهرمهی خهباتیان بو بیسرهوشوپن بووهکان خرایه روو و میوانداری سیاسی بهدیپهاتوو له لایهن خوږاگری نیو جوولانهوهی پهناخوازیدا پهپوهندیپهک ههپه که به توندوتیژی تهراوه؛

(۲) خوږاگری مهجی سههکیپه بو نهوهی میوانداری بتوانی بپیته سیاسی. گیروگرفتهکانی بهردم لیکولینهوهکان له خوارهوهدا کورت کرانتهوه.

۱. گریمانهی ۱، میژووی سدهی سیانزهههم تا بیستویهکهه. دهستوری بانگکردنی زیندانی بو دادگه و میوانداری سیاسی

توندوتیژی دهولت و توندوتیژی سههماپهاری، ئاپوریای سهروهی دهولت - (نهتهوه)، جیاوازی رهگهزایهتی و ئاکامهکانی "مؤدل"یکی که لکهوهرگرتنی لهرادهبهدری نهمنی سهربازیپهراو، به رهچاوکردنی دهست بهسهرداگرتن، داگیرکاری و بازنهی ئیپیریالیست و سدهی کورتی بیستهه، دهمانگهپهنه دهربرینی میژووی درپژخایهنی سدهی ههفتهههم ههتا سدهی بیستویهکهه.

دهستوری بانگکردنی زیندانی بو دادگه و میوانداری سیاسی دوو لهنگهری شیوان بو تیگهپشتن له بالادهستی و خوږاگری له سدهی بیستویهکههدا. چاوخشاندنوهیان پیکهوه بهدم جیگورکی کردنوه، بواری قوولبونهوه له پهپوهندیپهکانی نیوان سیاستی کوچهران، نهشکهجه⁶ و بیسرهوشوپنهکانمان بو دهرمخسینی، شوینپک که ئاپوریکانی توندوتیژی و پرسپ لیکهوته له ژمارنههاتوووهکان دهکونه روو. نهه دوو سههچاوانه "مافی بوونی مافهکانیان"⁷ لهگهل دایه که هانا نارنیت له سدهی بیستههدا داپرشتوو و بهشیکه له لیکولینهوهکان و له خهباتهکه.

۲. گریمانهی ۲. میوانداری سیاسی و خوږاگری داپران

⁵ پروانه نهه دهقه سرنجر اکیشهی نارنیت، « Du désert et des oasis », fragment4, Qu'est-ce que la politique ? Paris, Points-poche, 1995, p 186-191.

⁶ مهیست شههکانی داگیرکاری، شهه ئیپیریالیستیهکان، دیکتاتوریهکانی نهمریکای لاتین، رژپه بالادهستهکانی دهستهپهخهی شهه له روژی نهرودا و ههروهه گوانتاناویه. لهسر نهشکهجه و کوچ پروانه. Perocco Fabio, Tortura e migrazioni. Torture and Migration, Venice, éd. Ca'Foscari, 2019, ISSN 2610-9247, ISSN 0040 2611.

⁷ له سالانی ۲۰۰۰دا دهستوادهست کردنی "مافی بوونی مافهکان" (هانا نارنیت) دوابهواو تیژیک، به شیوازیکی سهههبری دههاته نهژمار. پروانه، Caloz-Tschopp Marie-Claire, Les sans-Etat dans la philosophie d'Hannah Arendt. Les humains superflus, le droit d'avoir des droits et la citoyenneté, Lausanne, éd. Payot. 2000.

بئ خۆراگری، میوانداری سیاسی نابئ. به دئنیاییهوه پهیوهندییهکی چر لهنیوان میوانداری سیاسی و خۆراگری دابرائی دژه-داگیرکاری، دژه-ئاپارتاید و دژه-سهرمایهداردا ههیه. له سهردهمی ئیمهدا، به هوی خۆراگری مهدهنیی لهکارلادان/دروستکهر، میوانداری سیاسی دهکری ببینری و وینا بکری.

۳. میوانداری سیاسی، سهروهری کی؟

میوانداری سیاسی ناتوانی کاری دهولتیک بئ که سهروهری خوی لهسهر خاکیک، لهسهر "رهعیهت"ه ژیردهستهکان، یان به واتایهکی دیکه به توندوتیژی توقینراوهکان پیاده دهکا. فهزای گشتی ناشی به خاکی پهژینکراو له لایهن دهولتانهوه سنووردار بکریتهوه. شوینیک که "رهعیهتهکان" بهسهر "خوولاتی" و "بیگانهکان" دا دابهش دهکرین. لۆژیکی دهر هاویژیی تومارکراوی ناو پهساپورتتهکان داهینانیک کی نویه.

سهروهری، فهزای گشتی و شارومهندی، ههر که له لایهن تاکهکان، گهلان⁸، کهمینهکان، ئاپارتایدکراوهکان⁹، ناجیگیرهکان و دهرکراوهکان و تادهوه دیسان به دهستهوه گیران و سهر له نوی خولقینرانوه، پیویستییان بهوه ههیه چاویان پیدا بخشینریتهوه. نهوه دوورخراوه پرولیتارهکانی شارومهندییهکی دیموکراتیکن که به خۆدوورخستهوه له ناوهند، به پچراندنی داگیرکاری و خۆدابران له ئیمپریالیزم بهرفراون دهبن.

تاوانی "هاوسۆزی". کام تاوان، به دهست کی؟ تاوانی بهناو "هاوسۆزی" تیشک دهخاته سهر توندوتیژی دهولت و سنوورهکانی. نهوه له کاتیک دایه که تاوان دژ به میوانداری پهیرهوکارو له لایهن دهولتهکانهوه نکۆلی لی دهکری. نهوه تاوانیکه دژ به فرچهشنی. پهلامارهکان دژ به سیاسهتی بهستهر، پهیوهندیی ئالوگۆر و دوولایهنه گهیشتووهنهته ئاستیکی نهوتو که پیویست بهوه دهکا چهکهکانی مافی نیونهتهوهی و مافی ناخویی وهک "تاوانهکانی جهنگ"، "تاوانگهلی دژ به مروقاپهتی" و "کۆمهلهکۆزی" سهرلهنوی بیریان لی بکریتهوه.

۴. میوانداری، دهولت، دیموکراسی له سنوورهکان.

میوانداری ملکهچی ههلهکتهوهکان، ساتوسهوداگان، پهیوهندیی هیزی نیوان دهولته بهالادهستهکان و قازانجهکانی نیچیرقانه فرنهتهوهیهکانه. چاوهری دهکری میوانداری به چربوونهوه لهسهر ململانیه دیموکراسیهکانی سهر سنووره جیاوازهکان، وهک پهیوهندییهکی سیاسی بهالادهستی ئوتونومی، ئالوگۆرهکان، نیو- پاراستن و هاوسۆزی دوولایهنه سهر لهنوی خوی بنافرینیهوه.

۵. میوانداری سیاسی شیای گشتاندن بهسهر ههسارهدا.

سهرلهنوی بونیادنانهوهی میوانداری سیاسی، به بهرفراوانکردنی شوینهکان، دهستهکان، شیوازه نهریتیهکانی میوانداری، پیویستی به دهرچوون له بیرۆکهی دهولت و نابووری قازانجخوازه ههیه. نهه میواندارییه به پهیوهندییهکانی هۆستیس - هۆسپیس، میوانداری - دوژمنداری (بینقهنیست)،

⁸ لغاو ئهدهبیاتیکی زۆر و زهوهندا، با ئماژه به لیکۆلینهوهیهک بکهین له سوپسرا؛ Schaffner Martin (prof. émérite d'histoire de l'Université de Bâle), Furcht vor dem Volk, Baseil, Schwabe Verlag, 2020, 186 p

⁹ ههروهه پروانه؛ Lockak Danièle, « La figure de l'apatride immuable et changeante », revue Plein droit, 2021 Gisti, Paris, no. 128, mars

قوربانیهکان، "بیگانه"، خاکه پهرژینکراوهکان و بهو "رهعییهتانه" وه که لهگهڵ توندوتیژی دهولت و سنوورەکانی ولاته دهولمه‌ندهکاندا په‌یمانیاں به‌ستوه، خۆی سنووردار ناکا.

له ریگهی خۆراگری دابراوه، میوانداری به به‌دییه‌نایی به‌دهوامی نازادی سیاسی¹⁰، نازادی وه‌کیهک (بالیبار)، "نیو-پاراستن"ی دوورولاته پرۆلیتاریاکان له‌سه‌ر هه‌ساره‌یه‌کی ته‌واو "دۆزراوه"، داگیرکراو و به‌تالانچوو، ده‌بیته په‌یوه‌ندییه‌کی سیاسی شیای گشتاندن.

6. میوانداری سیاسی: سامانی هاوبه‌شیی دوورولاته پرۆلیتاریه‌کان میوانداری سیاسی پیوست به‌وه ده‌کا بیته خه‌یالیکی نازادی سیاسی، سامانیکی هاوبه‌شیی دوورولاته پرۆلیتاریاکانی سه‌ده‌ی بیستویه‌که‌م له‌سه‌ر ئهم هه‌ساره‌یه.

میوانداری هه‌ر که توانی بیته کردیه‌کی نازادی سیاسی، ده‌بیته سیاسی. ئهمه سامانیکی هاوبه‌شه که به‌خه‌باتی خۆراگری دژ به‌هه‌لاوردنی ره‌گه‌زی (ئه‌وان و ئیمه به‌یهک ئاراسته‌دا)، ره‌گه‌ز په‌رستی، هه‌لاوردنی زایه‌ندی، په‌یوه‌ندییه‌ چینایه‌تییه‌کان، توندوتیژی ئهمنی، جه‌نگی رووخینه‌ر شیای گشتاندن.

میوانداری سیاسی ره‌تکرده‌وه‌ی "ده‌ر-شارستانیه‌تیکی" (بۆزنه‌سه‌لان)¹¹ شه‌ری چاوه‌روانه‌کراو، په‌یوه‌ندی "دۆست-دۆژمن" (شمیت)، "بیگانه‌کان"، چه‌مکی نه‌جامی سروشتی بالاده‌ستی و توندوتیژی ده‌ولتی ئهمنییه. ئهمه خه‌باتی هه‌ر مرۆقیکی نازاده بۆ گه‌ران به‌دوای په‌یوه‌ندیگه‌لی ئوتونومی، ئالوگۆر، "نیو-پاراستن" و پشتیوانی له‌ژانی روژانه‌دا.

میوانداری به‌سیاسیوو ناکرێ بۆ ده‌ستکراوه‌یی، خه‌رخواری و مرۆقابه‌تی بۆ قوربانیه‌ به‌کۆمه‌له‌کانی به‌ندکراوی ناو که‌مه‌په‌کان و هه‌روه‌ها په‌نسییه‌کی ده‌ره‌ست دابه‌زه‌نێری.

میوانداری مه‌یدانیکی کرده‌وه‌کان و دژوازییه‌کانه له‌نیوان "قانون" و وه‌رگیردراوه‌کانی نیو مافه‌کانی (دیریدا) له‌گه‌ڵ که‌لینه‌کانی. قانون که‌ ئافراننیه‌کی دیرۆکییه، له‌ژیر رو‌شناییه‌ک که‌ خه‌باته‌کان نیشانی ده‌دن، پیوستی به‌سه‌رله‌نوێ دامه‌زراندنه‌وه، به‌رفراوانکردن و جیگۆرکی هه‌یه. فره‌چه‌شنی خه‌باته‌ ده‌رکه‌ر / سازینه‌ره‌کان رووخساری میوانداری سیاسییه.

پیداچوونه‌وه به‌ئاپۆریاکانی سه‌ره‌وه‌ری پیوستی به‌تیه‌راندنی ده‌سته‌کانی توندوتیژی ده‌ولت و کرده‌وه‌ی گریپووچه‌که‌کانی پیکدادانه‌کانی جوولانه‌وه میراتگره‌کانی میژووی شو‌رشه‌کان و په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ سیسته‌مه‌کانی ده‌سه‌لاته‌وه، به‌وانه‌ی ناو خه‌باته‌کانیشه‌وه هه‌یه. کرده‌وه ناپه‌سنده‌کانی نیو ململاتیکانی ده‌سه‌لات که‌ جوولانه‌وه دژه - کۆلۆنیالیسته‌کان، باکوور - باشوور، فیمینیسته‌کان، ژینگه‌پارێزه‌کان و تاد مه‌حکوومیان ده‌که‌ن، کامانه‌ن؟

¹⁰ کۆله‌یه‌ک، فریدریک دۆگلاس، ژنه‌ فه‌یله‌سووف و بیرمه‌ندیکی سیاسی، هانا نارنیتی دوورخراوه، تیرامانیه‌کی سرنجراکیشیان ده‌باره‌ی نازادی سیاسی خستووته‌ روو. بروانه: Caloz-Tschopp M.C., La liberté politique de se mouvoir. Desexil et création. philosophie du droit de fuite, Paris, Kimé, 2019, p. 143-181.

¹¹ Bozarslan Hamit, *Crise, violence, dé-civilisation*, Paris, éd. CNRS, 2020.

جوولانهوهکاني پهناخوازن، مافهکاني پهناخوازن و کوچبران، چون و له کام هلمومر جدا دتوانن بکونه نیو رپرهوی هاوناهنگی و هاوناراستهیی لهگهل خباتهکاني تر؟ گيروگرفتهکان کامانن؟ میوانداری سیاسی له کام هلمومر جدا دتوانن له نیوان چهشناوچهشنیه زورهکاني جوولانهوهکان، چالاکیهکان (پهيوهنديدار به ژنان، ناوههوا، کوفيد، خباتی دژ به تالانی سرچاوهکان، پهيوهندي نیوان مروفهکان، ناژهلهکان، سروشت و تاد.) شياوی گشتاندن بی؟

۷. میوانداری سیاسی و نازادی سیاسی جوولانهوه¹².

لهسر نازادی سیاسی جوولانهوه و پهيوهنديیهکاني نیوان میوانداری سیاسی و نازادی سیاسی جوولانهوه، مافی راکردن که ناکرئ به دروگهلی شهنگین/دوبلین/فرونتیکس لهسر ناپارتاید، "نازادی هاموشو" و "جموجل" سنووردار بکرین، بیرپیوارییهک ههیه. بیرپیوارییهکه شياوی نهويه له کوی سیاستهکاندا (کار، تهنروستی، جياوازی کوتانی باکوور - باشوور، پهروهده، خزمهتگوزاری گشتی و تاد.) دا تاوتوی بکریتهوه، نهک هر به تهنیا له سیاستهکاني به ناو "کوچبران" که بوونهته دهسکه لای "تاقیگهکاني" سیاستهگهلی ریزپهیری و دهرکردن.

oooo

نهگر پروژهکه و نهگری شوپاندنی راگهياندننامهی ۲۰۲۱ لهسر میوانداری سیاسی سرنجی نیوه رادهکیشی:

بؤ پروژهکه، **کرته لهسر نیره بکن...**

بؤ مالپهرکه، **کرته لهسر نیره بکن...**

بؤ دهقی کوتایی، **کرته لهسر نیره بکن...**

کارهکه و راگهياندننامهکه لهويه به شیوهیهکی فراوان بلاو بکرینهوه. پیویسته روونی بکهینهوه که کارهکه ناکامی شان وهبردانی کهسهکان، ئیدیتورهکان، دهزگان و تاده. وهرگیرانهکاني میوانداری سیاسی، راگهياندننامهکه بؤ وهرگیران لهبر دهست دان و بهم زووانه لهسر مالپهرکه دادهنرین.

له بهشی Xدا، کرته لهسر نیره بکن، نهو ری و ریازانه بهدی دهکرین که بؤ بهکار هیثانی مادهکاني پروژهکه پیویسته لهبر چاو بگیرین.

وهرگیرانی راگهياندننامهکه به نینگلیزی، نیسپانیایی، نیثالی و ... لهبردهست دایه.

ژنیف، نیسانی ۲۰۲۱.

مالپهری پروژهی پراکسیس - بیرهوهرییهکان - نهرشیفهکان: www.desexil.com

ناونیشانی پهيوهندي: revue.desexil@gmail.ch

¹² بؤ نههم چهسکه بروانه، Caloz-Tschopp Marie-Claire, La liberté politique de se mouvoir. Desexil et création, philosophie du droit de fuite, Paris, éd. Kimé, 2019.